

JOSIP VONČINA, Zagreb

JOAKIM STULLI I STARIJA HRVATSKA LEKSIKOGRAFIJA

1.

Odnos Joakima Stullija prema starijoj hrvatskoj leksikografiji tema je prilično složena.¹ Stari naši rječnici tek su dio mnogo većega korpusa književnih djela iz kojih je leksikograf uzimao građu; stoga bi valjalo ustanoviti kakvu važnost imaju rječnici u sklopu svih njegovih vrela. Nadalje, bilo bi zanimljivo odrediti u kojoj je mjeri i po kojim kriterijima iskoristio hrvatsku leksičku građu što su mu je pružali naši rječnici. Budući da njegovi domaći izvori pokrivaju veći vremenski raspon (od kraja 15. do kraja 18. st.), pa i veći prostor (osim hrvatskih pisaca s juga iskoristio je one sa sjevera [kajkavce i Slavonce] i iz Bosne, zatim npr. neke suvremene srpske književnike), treba pretpostaviti da je nešto riječi poznavao samo u pismenom obliku. Koliko ih je korektno prenosio latinicom kakva je u njegovim rječnicima?

O svim tim pitanjima (i o Stullijevu odnosu prema starijoj hrvatskoj leksikografiji napose) odgovore ćemo potražiti u njegovim rječnicima, i to u konačnim, tiskanim verzijama. Pojedini dijelovi i njihovi svesci imaju ove naslove:

1. a) JOACHIMI STULLI RHAGUSINI, ORDINIS S. FRANCISCI SERAPHICI LEXICON LATINO-ITALICO-ILLYRICUM DITISSIMUM, AC LOCUPLE-TISSIMUM, IN QUO ADFERUNTUR USITATIORES, ELEGANTIORES, DIFFICILIORES EARUNDEM LINGUARUM PHRASES, LOQUENDI FORMULAE, AC PROVERBIA. [Lit. A-J].² BUDAE, TYPIS, AC SUMPTIBUS TYPOGRAPHIAE REGIAE UNIVERSITATIS PESTANAE. MDCCCI.

- b) LEXICON LATINO-ITALICO-ILLYRICUM. JOACHIMI STULLI RAGUSINI, PRESBYTERI ORD. OBSERV. S. FRANCISCI. Lit. L-Z.
2. a) JOAKIMA STULLI DUBRO[V]CSANINA SVECHENIKA REDA S. FRANCESKA SERAFINSKOGA RJECSOSLÒXJE U KOMU DONOSUSE UPÖTREBLJENIA, UREDNIA, MUCSNIA ISTIEH JEZIKA KRASNOSLOVJA NACSINI, IZGOVARANJA I PRORJECSJA. A-O. Illir. Ital. Lat. Cfast drùga, Razdjeljak pârvi. U DUBROVNIKU MDCCCVI. PO ANTUNU MARTEKINI S DOPUSCTENJEM STARJESCINĀ.
- b) RJECSOSLÒXJE SLOVINSKO-ITALIANSKO-LATINSKO JOAKIMA STULLI DUBRO[V]CSANINA MISNIKA MALOBRACHANINA S. FRANCESKA. P-Z. CSĀST DRÙGA, RAZDJELJAK DRÙGI.
3. a) VOCABOLARIO ITALIANO-ILLIRICO-LATINO DEL P. GIOACCHINO STULLI RAGUSEO DE' MINORI OSSERVANTI DIVISO IN DUE TOMI. Nei quali si contengono le Frasi più usitate, più difficili, e più eleganti, i Modi di dire, i Proverbj ec. di tutte tre le Lingue. A-I. PARTE TERZA, TOMO PRIMO. RAGUSA MDCCCX. PRESSO ANTONIO MARTECCHINI STAMPATORE PRIVILEGIATO.
- b) VOCABOLARIO ITALIANO-ILLIRICO-LATINO DEL P. GIOACCHINO STULLI RAGUSEO SACERDOTE DE' MINORI OSSERVANTI. L-Z. PARTE SECONDA, TOMO SECONDO.

U navedenim punim naslovima može se uočiti poneka greška ili nedosljednost. U naslovu za drugi svezak Vocabolarija kaže se, npr., da je to "parte s e c o n d a, tomo secondo" (mjesto: "parte t e r z a, tomó secondo"). U drugom se pak dijelu rječnika nedosljedno navodi ime natukničkog jezika: u prvom je svešku Rječosložje označeno kao "I l l i r. Ital. Lat.", a u drugome "s l o v i n s k o-italiansko-latinsko".

Ta nas nedosljednost navodi da o Stullijevoj terminologiji u vezi s domaćim jezikom pokušamo zaključiti na temelju građe iz svih triju dijelova njegova rječnika. Ta je građa:

1. Iz Lexicon:

Illyrice, in illirico, slovinski, hãrvãtski, hrovãtski, horvãtski. - Illyrice loqui, ſaper illirico, parlar illirico, slovinkovati.

Lingua, ... Lingua illyrica, lingua illirica, jezik slovinski...

2. Iz Rječosložja:

Hârvacsia, e, f. Croazia, Liburnia.

Hârvacsicca, e, f. donna di Croazia, mulier ex Liburnia.

Hârvācski, v. hârvatski.

Hârvat, ata, m. + Hârvatac, atca, m. uomo di Croazia, vir ex Liburnia.

Hârvatcški, a, o. Croato, Liburnicus - hârvatcška zemlja, v. hârvacsia.

Horvat &c. v. hârvat &c.

Hrovat, &c. v. hârvat &c.

Slavinski &c. v. slovinski &c.

Slovin, ina, m. + Slovinac, inca, m. Kac. uomo illirico, slavo, homo illyricus.

Slovinja, e, f. + Slovinka, e, f. + Slovinkinja, e, f. Ivan. donna illirica, slava, mulier illyrica - slovinkinje slāvne vile tebbi goje slāvno vōche.

Slovinkovati, ujem, ovosam, saper illirico, parlar illirico, linguam illyricam calere, illyrice loqui.

Slovinski, a, o, Palm. illirico, illyricus - na slovinski jezik, koi od Adrie morra, rēdom svukoliku zemlju svoi do pūcsine mrāzne lēdom.

Slovinski, adv. na slovinsku, all'illirica, illyrico more.

3. Iz Vocabolarija:

Illirico, add. - slovinski, hrovatski, horvatski, hârvatski, illyricus, a, um. Sust. m. - slovac, slovin, slovinac, hrovat, horvat, hârvat, vir illyrus. Sust. f. - slovinka, slovinkinja, hrovācsicca ec. mulier ill. Saper illirico, parlar illirico, - slovinkòvati, linguam slavam calere, illyrice loqui. All'illirica, - slovinski, hrovatski ec. na slovinsku ec. illyrico more, slavorum more. Fatto di costumi, o di lingua illirica, - pohârvātjen, qui illyriorum linguam didicit, vel eorum mores induit.

Ta nam građa otkriva nekoliko važnih činjenica. U prvom redu, podatak iz Lexicona (s. v. Lingua) potvrđuje Stullijev uo-

bičajeni naziv što ga upotrebljava i u naslovu Rječosložja - jezik slovinski. Iz Rječosložja se pak (natuknice: Hârvacsia, Hârvacsicca, Hârvâcski, Hârvat, Hârvatcski) vidi da se naziv hrvatski može upotrebljavati u užemu, pokrajinskom smislu, ali se (upućivanjem: "Horvat & c. V. hârvat & c." i "Hrovat & c. V. hârvat & c.") dokazuje da je pritom moguć izbor svih triju fonetskih varijanata toga naziva. Napokon, Lexicon (s. v. Illyrice) i Vocabulario (s. v. Illirico) čvrst su dokaz tome da su, prema Stullijevu uvjerenju, nazivu slovinski identični nazivi hârvâtski (hârvatski), hrovâtski (hrovatski), horvâtski (horvatski). Imajući svoj jezik slovinskim, imao je Stulli na umu golemo prostranstvo, od Jadrana do Sjevernoga ledenog mora, kojem je taj jezik namijenio navodeći (s. v. Slovinski u Rječosložju) Palmotićeve strofu:

na slovinski jezik koji
od Adrije mora redom
svukoliku zemlju svoji.
do pučine mrazne ledom;

naprotiv, ističući kako je taj jezik hrvatski, mislio je Stulli na činjenicu da mu je pri njegovu formiranju - bez obzira na iskorištena djela s južnoslavenskoga i širega slavenskog prostora - dijalekatsku osnovicu te izrazito pretežan dio pisanih izvora leksičke građe pružila hrvatska govorna i književna situacija.

2.

Prema tragu što ga je ostavio Stulli može se dobro ocijeniti kako su u njegovim rječnicima pisani izvori potpomogli da se formira rječnički sloj jezika što ga sâm - u naslovima pojedinih knjiga - zove jezikom slovinskim (lat.: [lingua] illyrica, tal.: [lingua] illirica) i za koji leksikograf - kao što je izneseno - pokazuje opravdanim naziv hrvatski. Dvije od triju verzija Stullijeva rječnika (Lexicon i Rječosložje) na kraju svojih drugih svezaka donose "Kazalo knjigočinaca slovinskijih". Ti popisi ističu podjednak broj bibliografskih jedinica (od kojih svaka sadrži jednu ili više knjiga ili rukopisa): u Lexiconu tih

je jedinica 160, u Rječosložju 153. Kazalo u Rječosložju svrstano je prema abecednom redu autorskih prezimena; kazalo pak u Lexiconu nije abecedno sređeno, nego se može podijeliti u nekoliko skupina, koje se nižu ovako: a) leksikografska djela; b) latiničke knjige i rukopisi iz Dubrovnika (uz poneko djelo s čakavskog područja, npr. Hektorovićevo); c) latiničke knjige iz ostalih naših krajeva te iz drugih slavenskih zemalja; d) glagoljičke knjige; e) ćiriljičke knjige. U skupinama b), c) i e) nalaze se neka značajna djela s tematikom pravopisnom ili jezično-normativnom; to su od južnoslavenskih:

1. Nauk za dobro pisati latinskijem slovima riječi jezika slovinskoga Rajmunda Đamanjića, 1639. ("Ortografia, O. Raimunda Zamagne Dominikana Vlastellina Dubrovačkoga")

2. Prima grammaticae institutio pro tyronibus illyricis accommodata Tome Babića, 1712. ("... grammatika O. Toma a Babicha, Franceskana Božanskoga")

3. Arcticae horulae succisivae de latinocarniolana literatura Adama Bohorića, 1584. ("Grammatika linguae Carniolanae auctore Adamo Bohorizh")

4. Grammatica latino-illyrica Lovra Šitovića, 1713. ("Grammatika latino-illyrika, O. Lovrjenza Ljubuski Franceskana Božanskoga")

5. Nova slavonska i nimačka gramatika Matije Antuna Relkovića, 1767. ("Grammatika slovinsko-njemàcska Relkovicha")

Tu se navode još tri gramatike i jedan rječnik drugih slavenskih jezika ("Grammaticarum institutionum libri 4. Marchi Lucae Piotrowski"; "Grammatika polono-italica Adama Stile"; "Grammatika Stjepana Vojanovski u Becfu cirillicskiem slovima pri[ti] [nūta"; "Silva quadrilinguis vocabulorum & phrasium bohemicae-latinae-graecae-germanicae linguae opera Marci Danielis Adami a Weleslavina").

U kazalu Lexicona svrstani na prvo mjesto, rječnici su, dakle, od samog autora dobili osobitu važnost među svim njegovim pisanim vrelima. Od ukupno devet naslova rječnikâ čak ih je pet iz starije hrvatske leksikografije.³ Zajedno s dubrovačkim i os-

talim hrvatskim izvorima oni među pisanim Stullijevim vrelima doista čine veliku većinu.

Naše stare rječnike niže autor u kazalu Lexicona po ovom redu: a) Jambrešićev, Belostenčev i Habelićev te b) Della Bellin i Mikaljin. Može se, dakle, nazreti da je zasebno okupio hrvatske rječnike sa sjevera i one s juga. Unutar svake skupine svrstao ih je po obrnutome kronološkom redu tiskanja (Jambrešićev 1742, Belostenčev 1740, Habelićev 1670, pa Della Bellin 1728. i Mikaljin 1649). Pri navođenju naslovâ Stulli nije dosljedan: dok Jambrešićev i Belostenčev citira prema njihovim pravim naslovima, ostala tri (Habelićev, Della Bellin i Mikaljin) imenuje općim nazivom dikcionar (i to s karakterističnom grafijom: Dikzionar, u čemu se pak naslućuje neki stariji stadij njegova latiničkog sustava). Sve što je o navođenju hrvatskih rječnika rečeno o Lexiconu vrijedi i za kazalo na kraju Rječosložja, samo što tu nisu zasebno grupirani, nego se javljaju unutar abecednog reda.

Očigledno je, dakle, da imenovanje Habelićeva, Della Bellina i Mikaljina rječnika nazivom "dikcionar" nije bilo slučajno. Budući da sâm leksikograf nije ostavio nikakva objašnjenja za taj postupak, valjalo bi mu potražiti logičan uzrok. Pretpostavljamo da je skraćeni naziv "dikcionar" za rječnike spomenutih triju hrvatskih leksikografa (pa i za Szyweldov) odabrao Stulli iz razloga praktičnosti, i to stoga što su mu ti rječnici trajno (zacijelo već od prvih godina njegova leksikografskog rada) bili osnovnim priručnicima. Na tri domaća "dikcionara" počiva bitna os Stullijeve jezične koncepcije: temelj u jeziku južne Hrvatske (s potvrdom u građi Mikaljinoj i Della Bellinoj) i najvažnije naslojavanje - kajkavsko (Habelić). Ta su tri leksikografska djela dala Stullijevim rječnicima od svih njegovih domaćih vrela razmjerno najviše građe.

Pažljiviji pogled na Stullijeve izvore otkriva da on nije iskoristio sve od sebe starije hrvatske rječnike, već neki njihov izbor. Čudno je što je mimošao Vrančićev Dictionarium, a lako je razumljivo da se nije poslužio ni jednim rukopisnim rječnikom (Tanzlinger-Zanottijevim ili Vitezovićevim); od rukopisne

građe ionako mu je bila pristupačna samo dubrovačka. Posebno treba objasniti zašto je od dvaju svezaka Belostenčeva rječnika upotrijebio samo drugi dio (Gazophylacium illyrico-latinum).

Trag "knjigočinaca slovinskih" najvidljiviji je u Rječosložju, tj. u hrvatsko-talijansko-latinskome dijelu rječnika. Tu Stulli čini ono čega nema u hrvatskoj građi Lexicona i Vocabolarija: kraticama autorskih prezimena označuje koju je riječ i odakle preuzeo. Za stare hrvatske rječnike ove su kratice: Mik. (= Mikalja), Hab. (= Habdelić), Del. (= Della Bella), Bel. (= Belostenec), Jam. (= Jambrešić). Začudo, oznake za porijeklo riječi iz stare hrvatske leksikografije u drugome su svesku Rječosložja mnogo rjeđe nego u prvome. Ta neujednačenost upućuje na zaključak da je između konačne redakcije prvoga i drugoga sveska Rječosložja postojao duži vremenski razmak.

Domaći rječnici kao Stullijevi izvori mogu se razlikovati prema tome koji im je jezik u lijevome, natukničkom stupcu. Hrvatski je to u rječnicima Mikaljinu, Habdelićevu i u drugome dijelu Belostenčeva, talijanski u Della Bellinu, a latinski u Jambrešićevu. Rječosložje potvrđuje da je Stulli temeljito ekscerpirao samo Della Bellin Dizionario. Izuzetno slaba potvrđenost primjera iz Jambrešićeva Lexicona otkriva da se on tim rječnikom, iako ga navodi u kazalima, posve neznatno služio. Stullijevo opredjeljenje za drugi (hrvatsko-latinski) dio Belostenčeva rječnika potvrđuje se činjenicom što se samo on (a ne i prvi dio) navodi u oba kazala (u Lexiconu i u Rječosložju), i to riječima: "Gazophilacium illyrico-latinum, Joannis Bellostenez (Bellostenez) ex sacra D. Pauli Religione". Čini se, dakle, da možemo ustvrditi kako je Stulli, pomučivši se s Della Bellom, nastojao sebi olakšati posao drugim rječnicima: birao je one iz kojih je već abecedno svrstane hrvatske riječi mogao direktno unositi u svoje Rječosložje. Tako je izbor pao na Mikaljin, Habdelićev i drugi dio Belostenčeva, dok je njegov prvi (latinsko-hrvatski) dio unaprijed eliminiran iz građe, a Jambrešićev je ionako slabo iskorišten. Uz poštovanje prema izuzetnoj Stullijevoj marljivosti i upornosti u njegovu dugogodišnjemu leksikografskom radu, ipak bi se, dakle, njegovoj temeljitosti mogao uputiti i poneki prigovor.

3.

Za Stullija je utvrđeno da je hrvatsku rječničku građu pr-
vobitno napisao dubrovačkim tipom latinice, a naknadno je - mimo
svoju volju - morao prijeći na slavonski grafijski tip.⁴ Ipač,
možemo ustanoviti da je u njegovim rječnicima primijenjen dosta
usavršen sustav latiničkih grafema. Na kraju Lexicona i Rječo-
složja sâm daje ovakvu sliku o najvažnijim rješenjima:

fonem	c	č	ć	g	j	k	l	ń	š	z
<u>Lexicon</u>	c	cs/cf	ch	g	j	k	lj	nj	fc	z
<u>Rječosložje</u>	c	cs	ch	g	j	k	lj	nj	sc	z

Tome još treba dodati ove: dj/gj (za d), x (za ž), âr (za
g). Stullijevo je latiničko pismo, dakle, bilo prikladno da nji-
me dobro i jasno obilježuje riječi kojima je poznao izgovor.

Budući da je naša latinica prije Stullijeva vremena bila
vrlo neusavršena,⁵ teškoće su se mogle javiti kada je u svoj gra-
fijski sustav morao prenositi pojedine riječi iz kojega starijeg
ili njemu slabije poznatog odsječka pisane baštine. Neka o tome
posvjedoči pokoji primjer.

Pisana baština značila je Stulliju samo izvor leksičke gra-
đe za njegove rječnike. Književnopovijesnim pitanjima on se nije
bavio, pa od te neinformiranosti potječu neke njegove greške. Pri
svojem odabiru pisanih izvora do početka 18. st. Stulli se nekri-
tički poveo za Della Bellom, pa je od čakavskih pisaca 16. st.
uzeo Hektorovića i dodao Budinića, ali je (kao Della Bella) ispu-
stio vrlo značajne: Marulića, Lucića, Pelegrinovića, Zoranića,
Karnarutića. Nije Stulli bio osobit znalac ni književne djelatno-
sti u dubrovačkoj prošlosti; iako bi mu spisi začetnikâ književ-
ne historiografije u Dubrovniku (Ignjata Đurđevića,⁶ Sara Crije-
vića,⁷ pa i suvremenog mu F. M. Appendinija) mogli biti poznati
i od koristi, Stulli je znao netočno navoditi imena te tome os-
tati dosljedan. Zacijelo imajući pred sobom primjerak Jedupke
tiskane 1599. (i na njezinoj naslovnoj strani osnovne podatke:
IEGHIVPKA GOSPODINA ANDRIE CIVBRANOVICHIA...),⁸ on u kazalu Le-
xicona griješi (zapisujući: Gjubranovich [Đubranović]) te to po-
navlja u kazalu Rječosložja (Giubranovich, str. 672). I druga mu

se greška ponavlja u oba kazala: kao dva različita autora prikazuje istoga pjesnika - Mavra Vetranovića. U kazalu ga Lexicona spomenuvši najprije kao "Dum Maura Vetrani Cjavcicha Dubrovčanina" i, nešto dalje, kao "Caujčicha Kaludjera Benediktina", Stulli ga u kazalu Rječosložja (str. 671) navodi pod dvije različite kratice:

1. Caus. Pjesan Causcicha Kaludjera Benediktina uradjena na otòku S. Andrie izvan Kolocepa u Dubrovniku.
2. Ciav. Tri djelā razlicieh pjesanā, i bogomilieh, djelloispravnieh, scpotnieh, i mudroznanieh &c. D. Mavra Vetrani Ciaucicha Dubr.

U prvi bismo mah kazali da Stulli nije znao kako je riječ o istoj osobi, štoviše o piscu koji je dobar dio 16. stoljeća uživao glas vodećega književnika u Dubrovniku; inače bi, vjerojatno, njegovo prezime oba puta pisao u skladu sa svojim grafijskim sustavom: CSAVCSICH. Međutim, zapis pod 1. odnosi se na Vetranovićev spjev Remeta, kojem se traga nalazi u drugom svesku Rječosložja:

"Sinj, inji, a, e, V e t r.⁹ nero per la profon-
dità, nigrum altitudinis causa (dr. de mari) -
navlàsc ribbe pliskàvice, ke plovete sinje mor-
re."

Očigledno je Stulli imao na umu početne stihove iz Vetranovićeve Remete:

Stante zvieri, stante ptice
i ostali boži stvore,
navlaš ribe pliskavice,
ke plovete sinje more,
moju tugu i nevolju
da čujete i boljezni,
što pripievam sam n a š k o l j u
u jadovne moje pjesni.¹⁰

Izlazilo bi da je (pod 1) imao pred sobom zaseban rukopis Remete te da je (pod 2) raspolagao samo dijelom rukopisnog zbornika Vetranovićevih ukupnih djela (knj. IV-VI), tj. da su do njegova vremena već bile izgubljene knjige I-III.¹¹

Ako "Causcicha" (pod 1) Stulli na drugome mjestu (u Rječosložju 2, s. v. Sinj) identificira kao "Vetr[anovića]", jasno je da mu je pjesnikov identitet bio dobro poznat, ali je, navodeći autorska imena i naslove djela, dosljedno oponašao svoje rukopisne predloške. Ta će se leksikografova ovisnost o vrelima odražavati vrlo često, pa i uzrokovati brojne njegove pogrešne lekcije.

4.

Za razliku od glagoljičkih i ćiriličkih pisanih spomenika, koji mu - zbog ujednačenosti i prepoznatljivosti grafijskih oznaka za pojedine foneme u toku cijeloga povijesnog razvoja obaju tih pisama - nisu činile osobitih transkripcijskih teškoća,¹² latinica je u višestoljetnoj upotrebi u hrvatskoj pismenosti i književnosti ostvarila pravo grafijsko šarenilo, što je Stullija činilo nedovoljno sigurnim. Od mnogih njegovih nepouzdanih lekcija, uvjetovanih nepreciznim grafijskim rješenjima u knjižnoj građi koju je ekscerpirao, spomenimo samo poneku.

Na prvi pogled nije jasno zašto se u Rječosložju ista riječ (žezlo) zatječe na dva mjesta (pod slovima S i X) u likovima Scezlo i Xezlo:

1. Scezlo, a, n. scettro, verga, sceptrum, virga.
2. Xezlo, a, n. Mis. gl. verga, scettro, virga, sceptrum - xezlo kraljevsko, scettro reale, sceptrum regium.

To bi pak prema stanju u Stullijevoj latiničkoj grafiji (sc = š, x = ž) upućivalo na dva izgovora: 'šezlo' i 'žezlo'.

Drugi je lik (Xezlo) načinjen transkripcijom iz glagoljičkog predloška ("Mis[sal] gl[agolski...]"); budući da je glagoljička grafija bila precizna i nije upućivala na pogrešne lekcije, taj je lik Stulli točno prenio u latinicu. Prvi je pak lik

(Scezlo) neispravan. Možemo pretpostaviti da je riječ o leksikografovom netočnoj interpretaciji (transkripciji) nekoga od starijih latiničkih izvora, u kojima je isti grafem (i to: []) obilježivao nekoliko fonema: s, š, z i ž.¹³ Višeznačan je grafem [i Dubrovčaninu Gradiću (kojem označuje foneme: s, z, ž).¹⁴ Kada pak Stulli od Gradića (što ga je uvrstio u svoja kazala: usp. Rječosložje, str. 672) preuzima riječ:

Sadržuga, e, f. Građ. unione, conjunctio,

nije sigurno je li to čitanje (tj. 'sadruga') točno ili bi pak moralo biti: zadruga.

I kad je riječ o domaćim leksikografskim vrelima, Stulli je (ne računajući Jambrešićev Lexicon, kojim se služio vrlo malo) imao pred sobom ne samo četiri gradom bogata izvora nego i četiri različita grafijska sustava: Mikaljin, Habelićev, Della Bellin i Belostenčev. To pak znači da je za istovrsne fonološke pojave morao različite grafijske slike zamijeniti jedinstvenom, svojom. Tako je npr. za fonem c tri grafijska rješenja (Mikaljino: ç, Habelićevo i Belostenčevo: cz, Della Bellino: z) sveo na svoje: c. U Rječosložju se npr. nalazi:

Cka, e, f. Mik. [çka]

Cimer, mera, m. Hab.

Kladivec, ca, m. Bel. [ç Kladivecz]

Cūklich, icha, m. Del. [ç zuklîch; s. v. Bevanda]

Stullijev odnos prema starim hrvatskim rječnicima otežavali su trovrsni faktori: a) vremenska distanca, b) grafijske razlike, c) nepodudarnost dijalekatske osnovice. Uzme li se da je Stulli rad na svojim rječnicima započeo god. 1760, vremenski su mu izrazito udaljeni bili rječnici Mikaljin (1649) i Habelićev (1670). Od njegova su se grafijskog sustava razlikovala sva četiri rječnika. Kajkavski pak rječnici (Habelićev i Belostenčev) po dijalekatskoj su osnovici bili dosta daleki Stullijevoj jezičnoj koncepciji. Iz navedenih je razloga bilo u starim hrvatskim rječnicima (u nekima više, u drugima manje) riječi što nisu pripadale Stullijevoj govornoj praksi. Budući da se grafijsko stanje ni jednoga od četiri rječnika nije podudaralo sa Stullijevim

grafijskim sustavom, on je - prenoseći iz njih građu - morao transkribirati, a točnost je toga transkripcijskog postupka ovisila o leksikografovoj sposobnosti da pronikne u sve tančine grafijskih sustava svojih predložaka.

Može se kazati da je Stulli izvrsno upoznao Della Bellinu grafiju, pa je iz nje transkribirao bez grešaka. Naprotiv, iz pisma ostalih triju leksikografa nije uvijek uspijevao korektno prenositi. Greške su mu se potkradale u riječima što ih - očigledno - nije dobro poznao, i to pogotovu zbog višeznačnosti pojedinih grafema (ili grafijskih kombinacija) unutar tuđih grafijskih sustava, ili pak zbog sličnih grafijskih rješenja za različite fonološke pojave.

Stulliju tipičnom greškom mogla bi se uzeti ova:

Bârxun, una, m. Mik. drappo di seta, tela serica.

Znamo li osobine njegova grafijskog sustava ($\hat{a}r = \underline{r}$, $x = \underline{ž}$), moramo zaključiti da je ponudio čitanje: 'bržun'; budući da je očigledno riječ o leksemu baršun, može nas zanimati kako je greška zapravo nastala.

Promatrajući tu riječ u Mikaljinu rječniku (bar[ɕjun), Stulli je u njoj najprije uočio grafiju ar (a to je Mikalji ambivalentna oznaka za skup fonema $\underline{a} + \underline{r}$ i [pored češćega rješenja rri] za fonem \underline{r}).¹⁵ Grafijsku pak kombinaciju [ɕj (u Mikalje za: $\underline{š}$)] po-brkao je \underline{sa} sličnom (u Mikalje: [gɕ za $\underline{ž}$).¹⁶ Ni Belostenčev zapis Bár[un nije (zbog dvoznačnosti grafemâ u latiničkom sustavu toga leksikografa) mogao Stullija uputiti na pravi izgovor: Belostencu ár (ar, àr) sporadično (pored češćih: èr, er) obilježuje \underline{r} (usp. npr.: Czarkva, Czarlyenicza, Czárn, Czàrv i sl.), a grafem [dvoznačan mu je: $\underline{š} \parallel \underline{ž}$ (npr.: Me[tria 'mešt'rija' \parallel kó[ša 'koža').

Među Stullijevim transkripcijskim greškama spomenut ćemo još neke zanimljivije:

1. Zbog dvoznačnosti Mikaljina grafema \underline{c} ($\underline{c} \parallel \underline{č}$)¹⁷ njegovu grafiju dru[saç ('drusac', s mogućim genitivom 'drusca') prenosi ovako:

Drussācs, ācsa, m. Mik. che trotta, succussor, succussator.

To pak znači da je tu imenicu pročitao 'drusač', dodajući joj drugačiji sufiks: -āč (s postojanim a: gen -āča).

2. Zbog sličnosti Mikaljinih grafijskih rješenja za vokale r i za skupinu fonema r + i (r = rri, r + i = ri) Stulli se zabunio te je Mikaljinu grafiju drinovina prenio u liku Dârnòvina (s glasovnom vrijednosti: drnovina), tj. kao da je u predlošku našao zapis: drrinovina.

3. Stulli nije primijetio da grafem [s] ne može u Habdeliā i Belostenca značiti fonem s, nego npr. fonem š. Stoga je bez grafijskih izmjena (tj. ne prenoseći iz predloška [[s] svojom adekvatnom kombinacijom sc) uzeo riječi Jesprist (Hab.), Klaris, Koldus (Bel.), a ne transkribirano: Jescpristc, Klarisc, Koldusc, pa je tako čitatelje svojeg Rječosložja uputio na pogrešan izgovor. Na sličan način Belostenčevu riječ Dovasanye prenosi ovako: "Dovasānje, Bel. V. dopeljānje", iako bi korektno bilo "dovažanje" ili - Stullijevom grafijom - Dovaxānje.

Nije se Stulli obazirao ni na neke posebne grafeme što ih je sporadično mogao susretati u svojoj građi. Ne iskoristivši prvi dio Belostenčeva rječnika, zanemario je objašnjenja koja se ondje (u tekstu "Prologus ad lectorem") daju o izboru glasovnih vrijednosti grafema ë i è:

"Ubi verò [upra è, punctum e[st, tunc Dalmata, & Dalmatam imitans leget ùt i. Sclavus verò ùt e, perinde, ac [i non e[st punctum, verbi gratia. Penez, Dalmata efferet Pinez, Sclavus verò Penez. Si verò fuerint puncta duo supra è, leget Dalmata ùt a. v.g. Pèlz, dicet Pàlz. Similiter Sclavus ubi [upra ä, repererit puncta duo, leget ùt e. v.gr. Pàlz, dicet Pelz" (str. c3^v)

Stoga lik Mèrtvècz (koji se prema Belostencu može čitati mertvec i m[a]rtvac) prenosi Stulli ovako: "Mertvec, ca, m. Bel. V. märtac".

Kao što pokazuje nekoliko primjera, izabranih među mnogima,

upravo latinička vrela često su za Stullija bila teško rješivim zagonetkama: misleći da transkribira, mnogo je puta transliterirao, pružajući time, dakako, svojem čitatelju netočne upute o izgovoru kakve stare riječi. Stoga moramo ustanoviti da njegovi rječnici, osobito Rječosložje, nisu uvijek pouzdani prenositelji glasovnih osobina u leksičkoj građi što ju je nalazio u književnoj baštini.

5.

S raznih strana prikupljenu leksičku građu Stulli nastoji ujednačiti. To čini tako da sa stanovite natuknice, koja nije u skladu s fonetičkom normom primijenjenom u Rječosložju, upućuje na drugu, fonetski ispravnu natuknicu. Na primjer (za nekoliko izvedenica od riječi děľb i dělo):

1. "Del, ela, m. Hab. V. dio."
2. "Dèlati &c. Hab. V. djeljati &c."
3. "Delce, a, n. Hab. V. djelak."
4. "Delnik, Hab. V. dionik."
5. "Delo, Hab. V. djello."
6. "Dillati &c. Mik. V. djellati &c."
7. "Dillovati &c. Mik. V. djellovati &c."
8. "Dilnik, Mik. V. djelnik."

Stullijeva je fonetička norma, dakle, štokavsko-ijekavska. Na nju je sveo ekavizme iz Habeličeva Dikcionara (te iz Belostenčeva Gazophylaciuma) i sporadične ikavizme Mikaljina Blaga. U primjerima odabrane riječi nalaze se u Della Bellinu Dizionariju u ovim likovima: 1. dio || dil (parte); 2. djeljati (lavorare); 3. djelak (particella); 4. dionik (partecipe); 5. djelo (opera); 6. djeljati (lavorare); 7. djelovati (lavorare); 8. djelitelj (dispensatore).

Jasno je, dakle, kako je Stullijevoj štokavsko-ijekavskoj normi Della Bellin rječnik bio bliži od Mikaljina, a Mikaljin od Habeličeva i Belostenčeva.

Usporedba malog segmenta iz Mikaljina Blaga s adekvatnim iz Stullijeva Rječosložja pokazuje pak ove odnose:

Mikalja

aba, svita

Stulli

aba Mik.

Abako more	---
---	abana Matt.
abdov, trava	abdov Matt.
Abesberg, grad u Bavjeri	---
Abet, grad u Barbariji	---
---	abje Lex. r.
---	abrov Matt.
Abruc, zemlja u Italiji	---
Abrucizi, iz Abruca	---
abzov, baz, dub	abzov Mik.
---	abzovište
---	abzovištvo
abzovina, bazovina, zobovina	abzovina

Iz te bismo poredbe mogli izvući nekoliko zaključaka:

1. Stulli je izravno od Mikalje preuzeo neke riječi (aba, abzov);
2. za neke je riječi, koje postoje u Mikalje, naveo drugi pisani izvor (abdov Matt. [= Ivan Mattei]);
3. ima riječi koje su i u Mikalje, ali Stulli im toga leksikografa ne navodi kao izvor (abzovina);
4. neke je Mikaljine riječi Stulli naprosto izostavio (geografska imena: Abako more, Abesberg, Abet, Abruc, Abrucizi).

Kad bi se htjelo utvrditi koliko je Stulli riječi preuzeo iz svojih leksikografskih izvora, jedan bi mogući put bio da se njegov rječnik usporedi sa svakim od pet izvora napose. No tada bi nastao privid da je od drugih preuzeo gotovo sve, odnosno malo što sam dodao. Zato ćemo radije poći tragom njegovih oznaka te odrediti što je od leksičke građe (i to pogotovu u prvom dijelu Rječosložja) označio kao preuzeto, odnosno prema kojim je kriterijima to činio.

Razmotrit ćemo to na jednom primjeru.

U Rječosložju se nalazi čak 26 natuknica izvedenih od riječi jezik; to su: jezičac, jezičahan, jezičak, jezičan, jezičanšan, jezičec, jezičen, jezičenje, jezičeski, jezičić, jeziči, jezičina, jezičiti, jezičljiv, jezičnica, jezičnik, jezično, jezič-

nost, jezik, jezikokosioc, jezikokositelj, jezikokositi, jezikoprotresaoc, jezikoprotresti, jezikosječan, jezikovati.

Od svih njih Stulli je po dvije pripisao dvama izvorima kojima se ovdje bavimo: riječi jezičec i jezičen prenio je od Habledića, a riječi jezičan i jezičnik od Della Belle. Posve je jasno zašto je primjere jezičec i jezičen pripisao Hablediću (tj. kajkavskom vrelu): jer sadrže refleks poluglasa kao jednu od diskriminanta između kajkavskoga (> e) i štokavskog narječja (> a).¹⁸ Također Stulli označuje da je natuknice jezičan i jezičnik preuzeo od Della Belle. Budući da to nije učinio za riječi jezičac, jezičnost, jezik, što također postoje u Della Bellinu Dizionariju (s. v.: *Linguetta, Loquacità, Lingua*), možemo uzeti da su one Stulliju bile posve obične. Slično bi se moglo pokazati i za odnos prema Mikalji.

Smjeli bismo, dakle, zaključiti da se zbog podudarnosti dijalekatske osnovice hrvatskih riječi u Stullija i njegovih južnih domaćih uzora (Mikalje i Della Belle) ne mogu odrediti kakvi jasni (npr. fonetski) kriteriji po kojima je odatle preuzimao građu. Stoga bismo (uz pomoć kratica Mik. i Del.) zaključili da je iz ta dva rječnika prenosio riječi: a) što su se za stoljeće i pol jezičnog razvoja nakon Mikalje i sedamdesetak godina nakon Della Belle arhaizirale (ali je Stulli ipak mislio da bi ih bilo korisno preuzeti u književni jezik); b) što su ih ta dva leksikografa preuzela iz čakavskih govora ili književnih djela. Stulli time jasno pokazuje koja mu je svrha kad pojedinim riječima navodi pisane izvore: da bi pokazao kako mnoge riječi i tvorbe, nepotvrđene ili slabo prisutne u govornoj praksi njegova vremena, po svjedočanstvu pisane baštine, zaslužuju da uđu u riznicu književnog jezika.

Za odabiranje iz sjevernohrvatskih rječnika (Habledićeva, Belostenčeva i - ponešto - Jambrešićeva) imao je Stulli dosta čvrste kriterije: osim ponekih neobičnih leksema i tvorbi uglavnom je uzimao samo one riječi što su sadržale kakvu fonetsku osobitost (s obzirom na refleks poluglasova, jata itd.). U primjeni pak tih kriterija nije bio dosljedan. Možemo npr. ustanoviti da je u jednom segmentu Rječosložja prihvatio iz Gazophylaciuma ne-

koliko kajkavskih imenica na -ec (obadavec,¹⁹ oblačec), a propustio je neke druge što se nalaze u Belostenca: obedec, obetavec, oblajavec. Navodeći ipak dosta kajkavskih riječi, Stulli najčešće kraticom v. (vide) upućuje na njihovu istoznačnicu koja je normalna u okviru njegova rječničkog izbora (tj. koja je u skladu s njegovom fonetičkom normom). To može značiti da ih u načelu nije smatrao svojstvenima leksičkoj normi "slovinskog jezika" kakav je zamišljao, nego je tek želio svojim djelom olakšati razumijevanje i tekstova hrvatske kajkavske književnosti. Ali je time obavio jedan od poslova izuzetno važnih uoči skorašnjeg ilirizma: posvjedočio je kako rječničko blago kajkavskih leksikografa (a to znači: i tekstovi kajkavskih književnika od Pergošića i Vramca do početka 19. stoljeća) pripadaju zajedničkom blagu cjelokupne hrvatske književnosti.

B i l j e š k e

- 1 O Joakimu Stulliju u pregledima: V(alentin) P(utanec), "Leksikografija kod Hrvata, Srba i Crnogoraca", pod natuknicom: "Leksikografija", Enciklopedija Jugoslavije, 5, Jugos - Mak, Zagreb MCMLXII, str. 503-508; Stjepan Musulin, "Hrvatska i srpska leksikografija", Filologija, 2, Zagreb 1959, JAZU, str. 41-63.
- 2 Teksta u [] nema na naslovnoj strani.
- 3 Ostali su: "Lexicon Rufficum trium linguarum, toješt Slovinski, Gàrcski, i Latinski"; "Janua linguarum po Ivanu Amos Comeniu, u Pragi njemacskiem slovima pritjesctena"; "Thesauri Polono-latino-graeci, P. Gregorii Cnapii, Jesuitae"; "Dikzionar, O. Konstantina Szyweld Jesuvita".
- 4 Zlatko Vince, Putovima hrvatskoga književnog jezika, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1978, str. 81-83.
- 5 Dr. T.Maretić, Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima, Djela JAZU, knj. IX, Zagreb 1889; Milan Moguš i Josip Vončina, "Latinica u Hrvata", Radovi Zavoda za slavensku filologiju, sv. 11, Zagreb 1969, str. 61-81.
- 6 Biografska dela Ignjata Đurđevića, izdao i objasnio Petar Kolendić, uvođ napisao Pavle Popović, Srpska kraljevska akademija, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, drugo odeljenje, knjiga VII, Beograd 1935.
- 7 Seraphinus Maria Cerva, Bibliotheca Ragusina in qua ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur, editionem principem curavit et proemium conscripsit Stephanus Krasić, tomus alter et tertius, Zagrabiae MCMLXXVII, Academia scientiarum et artium Slavorum Meridionalium.
- 8 Mirko Breyer, O starim i rijetkim jugoslavenskim knjigama, bibliografsko-bibliofilski prikaz, Izdavački zavod JAZU, Zagreb 1952, tab. XXI.
- 9 Spac. J. V.

- 10 Pjesme Mavra Vetranića Čavčića, skupili Dr. V. Jagić i Dr. I. A. Kaznačić, dio I, Stari pisci hrvatski, knjiga treća, JAZU, Zagreb 1871, str. 12.
- 11 Ni u novije vrijeme nisu one pronađene: usp. V. Jagić, predgovor SPH 3, str. II-IV.
- 12 A imao je i pomagala: npr. Bohoričeve Arcticae horulae, koje donose tablice grafijâ s objašnjenjima.
- 13 Ta je situacija svojstvena najstarijim od Stullija iskorištenim latiničkim tekstovima dubrovačke provenijencije (rukopisima Menčetićevih i Držićevih pjesama); može to ilustrirati npr. Ranjinin zbornik iz god. 1507; usp. Maretić, n. dj., str. 8-9.
- 14 Maretić, n. dj., str. 19.
- 15 Maretić, n. dj., str. 103.
- 16 Maretić, n. dj., str. 103.
- 17 Maretić, n. dj., str. 102-103.
- 18 O tome problemu sustavno govori prof. Antun Šojat u radnji objavljenoj u ovome zborniku. - Kada su Stulliju bile jasne rusko-hrvatske fonetske diskriminante, on je postupao na sličan način, npr.: "Siemja, Lex. r. V. sjeme."
- 19 Pogrešno: "Obadèvec" (u Belostenca: Obadàvecz).